हिमसंस्कृतवार्ताः

दैनिकं ई-संस्कृतवार्तापत्रम्

हिमसंस्कृतवार्ताः

हिमाचलप्रदेशस्य संस्कृतशिक्षकाणां नूतनः प्रकल्पः

■ पृष्ठ-5 ■ वर्ष-4 ■ अङ्क-352 | 1 अक्तूबर, 17 2025 | Website- www.himsanskritam.com | Email-himsanskrit@gmail.com

पञ्चाङ्गम्

अद्य सिद्धार्थी वि.सं. २०८२,
कलियुगाब्धः ५१२७ शरद-ऋतुः
सूर्यः दक्षिणायनम् कार्तिककृष्णएकादशी
कार्तिक ०१ प्रविष्टांशः मङ्गलमयः भवेत्

2 Himachal News- अलीशा कटोच इतिहासम् अरचयत् एफएआई- एक्यूरेसी- विश्वप्रतिस्पर्धायां भागं गृहीतवती

3 आयुष भामरे ‘भारतीयज्ञानपरम्परा-ऑलिम्पियाड २०२५’ मध्ये राष्ट्रीयस्तरे द्वितीयस्थानम्

5 दीपोत्सवस्य कालनिर्णयस्य शास्त्रीयमीमांसा धर्मशास्त्रीयपदानुक्रमः, पञ्चाङ्गनिर्णयविचारश्च दीपोत्सवः

प्रधानमन्त्री नरेन्द्रमोदी आन्ध्रप्रदेशस्य कुर्नूल-नगरे त्रिंशदधिकचतुश्शतोत्तरत्रयोदशसहस्र-कोटिरूप्यकाणां बहुविधविकासपरियोजनानां उद्घाटनम् अकरोत्

हिमसंस्कृतवार्ताः - प्रधानमन्त्रिणा नरेन्द्रमोदिना आन्ध्रप्रदेशस्य कुर्नूल-नगरे प्रायः सार्धचतुश्शतोत्तरत्रयोदशसहस्र-कोटिरूप्यकाणां बहुविधविकासयोजनानां उद्घाटनम्, शिलान्यासञ्च कृत्वा परियोजनाः राष्ट्रार्पिताः। एते प्रकल्पाः उद्योगक्षेत्रेषु, विद्युत-प्रेषणक्षेत्रेषु, मार्गेषु, रेलमार्गेषु, रक्षा-निर्माणक्षेत्रेषु, पेट्रोलियम-प्राकृतिकग्यास् इत्येतेषु च क्षेत्रेषु विस्तृताः सन्ति, येन क्षेत्रीयसंरचनायाः वर्धनार्थं, औद्योगिकीकरणस्य गतिं वर्धयितुं, राज्ये सर्वसमावेशक-सामाजिक-आर्थिकवृद्ध्यै च सर्वकारस्य प्रतिबद्धतां प्रदर्शयति। अस्मिन् अवसरे जनसमूहं सम्बोधयन् प्रधानमन्त्री अवदत् यत् आन्ध्रप्रदेशः द्रुतगत्या विकासस्य मार्गे अग्रे गम्यमानोऽस्तीति। सप्तचत्वारिंशदधिकद्विसहस्रतमे वर्षे, यदा भारतं स्वातन्त्र्यस्य शतवर्षाणि पूरयिष्यति, तदा यथार्थतया विकसित-भारतं भविष्यतीति आत्मविश्वासेन वक्तुं शक्नोमीति प्रधानमन्त्री अवदत्। अस्मिन् अवसरे मुख्यमन्त्री चन्द्रबाबु नायडुः, उपमुख्यमन्त्री पवनकल्याणश्च उपस्थितौ आस्ताम्। प्रधानमन्त्री केयर आन्ध्रप्रदेशस्य एकदिवसीयायां यात्रायां कुर्नूल्-नगरं प्राप्तवान्। आगमनसमये प्रधानमन्त्री श्रीशैलम्-नगरस्य श्री-भ्रामरम्ब-मल्लिकार्जुन-स्वामी-वर्ला-देवस्थानम् इत्यत्र प्रार्थनां कृतवान्। इदं मन्दिरं द्वादश ज्योतिर्लिङ्गेषु अन्यतममस्ति, द्विपञ्चाशच्छक्तिपीठेषु च अन्यतममपि।

गुजरातराज्यस्य मुख्यमंत्रिणः भूपेंद्र-पटेलस्य मन्त्रिमण्डले नवनिर्वाचिताः मन्त्रिणः शपथवचनानि स्वीकरिष्यन्ति

हिमसंस्कृतवार्ताः - गुजरातराज्यस्य मुख्यमंत्रिणः भूपेंद्र-पटेलस्य मन्त्रिमण्डले नवनिर्वाचिताः मन्त्रिणः शपथवचनानि स्वीकरिष्यन्ति । शपथग्रहण समारोहः गांधीनगरस्य महात्म-मंदिरे राज्यपालस्य आचार्यः देवव्रतः इत्यस्य उपस्थितौ भविष्यति। राज्यपालः राज्य-मन्त्रिमण्डलस्य विस्तारे सम्मिलितेभ्यः मन्त्रिभ्यः पदस्य गोपनीयतायाः च शपथवचनानि दास्यति ।

विदेशमन्त्री डॉ.एस.जयशंकरः श्रीलङ्कायाः प्रधानमन्त्री डॉ. हरिनी अमरसूर्या इत्यनया सह मेलनमकरोत्

हिमसंस्कृतवार्ताः - विदेश-मंत्री डॉ. एस्-जयशंकरः नवदेहल्यां श्रीलंकायाः प्रधानमंत्रिणा डॉ. हरिनी-अमरसूर्या इत्यनया सह मेलनम् अकरोत् । एकस्मिन् समाजिक संदेशे, डॉ. जयशंकरः अकथयत् यत् सः श्रीलंकायै भारतस्य समर्थनं, शिक्षा-निर्माण-क्षेत्रयोः परस्परसहयोगं च विधातुं चर्चाम् अकरोत्

देशस्य अर्थव्यवस्था विगतचतुर्वर्षेभ्यः विश्वस्य द्रुतगत्या वर्धमाना अर्थव्यवस्था अस्ति- पीयूष गोयलः

हिमसंस्कृतवार्ताः - वाणिज्योद्योग-मन्त्री पीयूषगोयलः अवदत् यत् देशस्य अर्थव्यवस्था विगतचतुर्वर्षेभ्यः विश्वस्य द्रुतगत्या वर्धमाना अर्थव्यवस्था अस्ति, आगामि विंशति वर्षाणि यावत् इमामेव गतिञ्च धारयितुमपि लक्ष्यम् अस्ति। सः अवदत् यत् गतदशके पञ्चविंशतिः कोट्यधिकाः जनाः दारिद्र्यात् मुक्ताः अभवन्, नवमध्यमवर्गश्च देशस्य अर्थव्यवस्थां शक्तिं प्रददाति । अवधेयमस्ति यत् श्रीगोयलः नवदेहली-नगरे भारत-ब्राजील व्यापारसंवादम् अभिसंबोधयन् आसीत् ।

सर्वकारः भ्रष्टाचारापराध-आतङ्कवादान् विरुध्य जीरो टॉलरेंस् इति नीत्याः अनुसरणं करोति - अमित शाहः

हिमसंस्कृतवार्ताः - गृहमन्त्री अमितशाहः पुनरुच्चारितवान् यत् सर्वकारः भ्रष्टाचारापराध-आतङ्कवादान् विरुध्य जीरो टॉलरेंस् इति नीत्याः अनुसरणं करोति । श्रीशाहः नवदेहल्यां द्विदिवसीयस्य एक्सट्रैडिशन-ऑफ-फ्यूजिटिव्स-चैलेंजेस-एंड-स्ट्रैटेजीज-कॉन्फ्रेंस उद्घाटनानन्तरं सम्बोधयति स्म । गृहमन्त्री अकथयत् यत् एतत् सुनिश्चेतुम् एकः सुदृढः प्रकल्पः निर्मीयते यत् सर्वे अपि अपराधिनः विध्यन्तर्गतं आनेतव्याः । सः प्रोक्तवान् यत्, पलायितान् अपराधिनः विरुध्य सुदृढं कार्याचरणं विधेयं येन ते देशस्य विधिनियमान् सम्मुखीकुर्युः । विधिनियमानां सुदृढीकरणाय विधीयमानान् प्रयासान् प्रकाशयन् श्रीशाहः अकथयत् यत् प्रधानमन्त्रिणः नरेन्द्रमोदिनः नेतृत्वे सर्वकारः देशस्य सीमिन्षु सुरक्षां, देशाभ्यन्तरे न्यायं च सुनिश्चेतुं प्रतिबद्धः अस्ति

केन्द्रीय-ग्रामविकास-मन्त्री शिवराजसिंह चौहानः प्रधानमन्त्री-ग्राम-सड़क-योजना इत्यस्य प्रगतिं समीक्षितवान्

हिमसंस्कृतवार्ताः - केंद्रीय-ग्रामीण-विकास-मंत्री शिवराज सिंह चौहानः नवदेहल्याम् प्रधानमंत्री-ग्राम-सड़क-योजना इत्यस्य प्रगतिं समीक्षितवान्। मन्त्रालयः उपवेशने एकस्मिन् वक्तव्ये अकथयत् यत् उपवेशनावधौ, केंद्रीय मंत्रिणे PMGSY इत्यस्याः योजनायाः राज्यानुसारं प्रगतिविषयिकी सूचना प्रदत्ता। श्रीचौहानेन प्रधानमन्त्री-ग्राम-सडक-योजना एत्येषा ऐतिहासिकी योजना प्रोक्ता यया ग्रामीणभारते महत्परिवर्तनं कृतमस्ति। केन्द्रीय-ग्रामविकास-मन्त्री शिवराजसिंह चौहानः प्रधानमन्त्री-ग्राम-सड़क-योजना इत्यस्य प्रगतिं समीक्षितवान्।

सुभाषितम्

विक्लवो वीर्यहीनो यः, स दैवमनुवर्तते।
वीराः सम्भावितात्मानो, न दैवं पर्युपासते॥

भावार्थः जो कायर और संकोची है, वही भाग्य को मानते हैं, वीर एवं आत्मविश्वासी लोग भाग्य के भरोसे नहीं रहते।

प्रतिदिनं नवीनतमं हिमसंस्कृतवार्ताः दैनिकवार्तापत्रं प्राप्त्यर्थं 7876636263 Watsapp संख्या मध्ये नमो नमः लिखन्तु

To get the latest himsanskritvartah Daily Sanskrit Newspaper every day, write Hello on 7876636263 Watsapp

सूचना- हिमसंस्कृतवार्ताः दैनिकपत्रे व्याकरणात्मक-अशुद्धिनां कृते सम्बद्धाः पत्रकाराः लेखकाश्च उत्तरदायिनः भविष्यन्ति

कार्यालयः
हिमसंस्कृतम् प्रकाशनम्
जसवां कोटला तहसीलपरिसरस्य सम्मुखे कस्बा कोटला, जिला कांगड़ा हि.प्र.
पत्रव्यवहारसङ्केतः- १७७१११

खेल-मंत्रालयेन विंशति-षड्विंशतिः विकसित-भारत-यंग-लीडर्स-डायलॉग-क्विज़ इत्यस्याः प्रश्नोत्तर्याः अन्तिमा तिथिः अस्य मासस्य एकत्रिंशद्दिनाङ्क यावत् वर्धिता

हिमसंस्कृतवार्ताः - खेल-मंत्रालयेन विंशति-षड्विंशतिः विकसित-भारत-यंग-लीडर्स-डायलॉग-क्विज़ इत्यस्याः प्रश्नोत्तर्याः अन्तिमा तिथिः अस्य मासस्य एकत्रिंशद्दिनाङ्क यावत् वर्धिता अस्ति । मंत्रालयः अकथयत् यत् विंशति-लक्षसंङ्ख्याकाः प्रतिभागिनः पूर्वमेव माई-भारत-पोर्टल इत्यत्र प्रश्नोत्तर्यां भागं भजितवन्तः सन्ति । मन्त्रालयेन इदमपि प्रोक्त यत् प्रश्नोत्तरीं प्रति एतादृशं समर्थनम् अवलोक्य अस्याः प्रश्नोत्तर्याः समयः वर्धितः अस्ति ।

Himachal News- अलीशा कटोच इतिहासम् अरचयत् एफएआई- एक्यूरेसी- विश्वप्रतिस्पर्धायां भागं गृहीत्वा प्रथमा भारतीया नभोड्डयन-चालिका अभवत्

हिमसंस्कृतवार्ताः- कार्यालयीयः प्रतिनिधिः।भारतीयपैराग्लाइडिंग-इतिहासे नूतनः अध्यायः योजितः अस्ति। हिमाचलप्रदेशस्य वीरपुत्री नभोड्डयन-चालिका (पैराग्लाइडर- चालक) अलीशा कटोच तुर्कीदेशे आयोजितायां १३ तमायां एफएआई- एक्यूरेसी- विश्वप्रतिस्पर्धायां भागं गृहीत्वा अपूर्वं पराक्रमं प्राप्तवती अस्ति। अस्यां प्रतिष्ठितस्पर्धायां भारतस्य प्रतिनिधित्वं कृत्वा प्रथमा नभोड्डयनचालिका अभवत्।अस्यां प्रथमश्रेणीप्रतियोगितायां ३८ देशेभ्यः १४० विश्वस्तरीयाः नभोड्डयन-चालकाः भागं गृह्णन्ति, या तुर्कीदेशे ९ अक्तूबर तः १९ पर्यन्तं भवति। अलीशा विश्वविजेतॄणां शीर्षस्थाने स्थापितानां च क्रीडकानां मध्ये तिरङ्गपक्षैः भारतीयध्वजं उत्थापयति। तस्याः ऐतिहासिकसहभागिता भारतीय- पैराग्लाइडिंग- जगतः कृते एका उपलब्धिः अस्ति। अस्मिन् ऐतिहासिके अवसरे भावुका अलीशा स्वस्य सफलतायाः श्रेयः स्वस्य प्रशिक्षकाय विजयसोनी इत्यस्मै दत्तवती। सा अवदत्, "एतत् केवलं मम स्वप्नः एव नासीत्, अपितु मम प्रशिक्षकस्य विजयसोनी महोदयस्य स्वप्नः आसीत्। अद्य सः अस्माभिः सह नास्ति इति अहं दुःखिता अस्मि।" तस्य मार्गदर्शनं विना एषा उपलब्धिः न सम्भवति स्म। अहं एताम् उपलब्धिं तस्मै समर्पयामि।

अलीशा इत्यस्याः नामधेयेन २१ पदकानि ७ विजयचिह्नानि च सन्ति, येन तस्याः असाधारणं कौशलं समर्पणं च प्रतिबिम्बितम् अस्ति। तस्याः उपलब्धयः भविष्यत्सन्ततीनां विमानचालकानाम्, विशेषतः महिलाविमानचालकानाम्, प्रेरणास्रोतरूपेण कार्यं करिष्यन्ति।

बाह्याधारेण नियुक्तेभ्यः परियोजना-कर्मचारिभ्यः च दीपावलीतः पूर्वं प्रदास्यते मानदम्, मुख्यमंत्रिणा सुक्खुना अधिकारिणः निर्दिष्टाः

हिमसंस्कृतवार्ताः- शिमला। हिमाचलप्रदेशे सर्वेभ्यः बाह्याधारेण नियुक्तेभ्यः तथा परियोजना-कर्मचारिभ्यः च दीपावलीपूर्वं मानधनं प्रदास्यते। मुख्यमन्त्री सुखविन्दरसिंहसुक्खुः अस्मिन् विषये वित्तविभागाय निर्देशान् निर्गतवान्। एतेन राज्ये सहस्राणि बहिर्निहितकार्यकर्तृभ्यः संबलं प्राप्यते। मुख्यमंत्री राज्ये निविदाकर्तृभ्यः दीपावली-उपहारमपि प्रदत्तवान्। सः वित्तविभागाय ₹१० लक्षपर्यन्तं लम्बितदेयकं स्वच्छं कर्तुं निर्देशं दत्तवान्। मुख्यमन्त्री सुखविन्दरसिंहसुक्खुः गुरुवासरे अपराह्णे बिहारनिर्वाचनाय प्रचारार्थं दिल्लीं प्रति प्रस्थितवान्।

आईजीएमसी शिमला इत्यत्र रोबोटिक-शल्यक्रिया आरब्धा भविष्यति- मुख्यमन्त्री

एआईएमएसएस- चमियाना तथा टाण्डा- चिकित्सामहाविद्यालयः इत्यत्र रोबोटिक- शल्यक्रियायाः आरम्भस्य अनन्तरं राज्यसर्वकारः शीघ्रमेव आईजीएमसी शिमला इत्यत्र एतां सुविधां उपलब्धां कारिष्यति। स्वास्थ्यविभागस्य अधिकारिभिः सह समागमस्य अध्यक्षतां कुर्वन् मुख्यमन्त्री सुखविन्दरसिंहसुक्खुः घोषणां कृतवान् यत् कमलानेहरू-चिकित्सालमस्य रोगिणां रोबोटिक- शल्यक्रियायाः कृते आईजीएमसी शिमलायां ४० शय्याः आबंटिताः भविष्यन्ति। सः अवदत् यत् वर्तमानराज्यसर्वकारः राज्यचिकित्सालयेभ्यः अत्याधुनिकयन्त्राणि प्रददाति येन जनसामान्यस्य कृते विशेषस्वास्थ्यसेवाप्रदानं भवति। मुख्यमन्त्री आईजीएमसी इत्यत्र रोबोटिकस्त्रीरोगविज्ञानस्य शल्यक्रिया आरभ्यत इति निर्देशं दत्तवान्। रोबोट-स्त्रीरोग- शल्यक्रिया-सम्बद्धाः अन्येऽपि अनेके निर्णयाः सभायां कृताः। सः अवदत् यत् केएनएच-संस्थानस्य स्त्रीरोगविशेषज्ञाः आईजीएमसीसंस्थाने ऐच्छिकशल्यक्रियायाः अतिरिक्तं रोबोट-शल्यक्रियां करिष्यन्ति। सः अवदत् यत् केएनएच प्रशासनं द्वयोः स्थानयोः महिलारोगिणां सुविधाजनकचिकित्सां सुनिश्चित्य रोबोटिकम् ऐच्छिकं च शल्यक्रियां कर्तुं आईजीएमसी इत्यत्र वैद्यदलं नियोक्ष्यति। सः अवदत् यत् आईजीएमसी इत्यत्र मासत्रयं यावत् रोबोटिक- ऐच्छिक- शल्यक्रियायाः परीक्षण- आधारेण उपयोगः भविष्यति। समीक्षायाः अनन्तरं अधिकं परिवर्तनं कर्तुं शक्यते। सुक्खुः अवदत् यत् आईजीएमसी इत्यत्र ₹२५ कोटिरूप्यकाणां व्ययेन निदानप्रयोगशाला स्थापिता अस्ति। अस्य कृते महाविद्यालयप्रशासनेन धनं मुक्तम् अस्ति। एकदा परीक्षणं आरभ्यते चेत् केएनएच-संस्थायाः स्त्रीरोगचिकित्सकाः अपि महिलारोगिणां चिकित्सायां महत्त्वपूर्णं लाभं प्राप्नुयुः। समागमे स्वास्थ्यसचिवः एम. सुधा देवी, स्वास्थ्यशिक्षानिदेशकः राकेश शर्मा, कमलानेहरू-चिकित्सालयस्य स्त्रीरोगविशेषज्ञाः अपि उपस्थिता अभवन्।

HP CONGRESS- हिमाचलप्रदेशकाङ्ग्रेससमितेः अध्यक्षपदस्य कृते प्रचलति द्वन्द्वस्य मध्ये मुख्यमंत्री सुक्खुः देहलीं प्रस्थितः, शीर्षनेतृत्वेन साकं कुलदीपराठौरस्य मेलनम्

रोहितठाकुरम् अध्यक्षं कर्तुं समर्थनम्

हिमसंस्कृतवार्ताः - शिमला। हिमाचलप्रदेशकाङ्ग्रेससमितेः अध्यक्षपदस्य स्पर्धा तीव्रा अभवत्। इदानीं गुरुवासरे अपराह्णे मुख्यमन्त्री सुखविन्दरसिंहसुक्खुः दिल्लीं प्रति प्रस्थितवान्। दलस्य शीर्षनेतृत्वं कदापि नूतनाध्यक्षं घोषयिष्यति इति सूचना प्राप्यते।काङ्ग्रेसस्य राष्ट्रियप्रवक्ता तथा ठियोगतः विधायकः कुलदीपसिंहराठौरः अध्यक्षपदे अग्रणीः इति मन्यते। राठौरः गुरुवासरे दिल्लीतः शिमलानगरं प्रत्यागतवान्।सः दिल्लीनगरे दलस्य राष्ट्रियमहासचिवस्य केसीवेनुगोपालस्य, राज्यकार्याणां प्रभारी रजनीपाटिल इत्यनया च सह मिलितवान्।दलस्य शीर्षनेतृत्वेन सः सङ्घटननिर्माणकार्यक्रमाय उत्तराखण्डस्य पर्यवेक्षकरूपेण नियुक्तः अस्ति। एतासां समागमानाम् अनन्तरं सः अध्यक्षपदस्य प्रबलतमः अधिकारी इति गण्यते, यद्यपि सः स्वयमेव पूर्वं अध्यक्षपदं स्वीकर्तुं नाङ्गीकृतवान् आसीत्।सङ्घटनस्य सूत्रानुसारं तस्य नाम प्रायः अन्तिमरूपेण निर्धारितम् अस्ति। रजनी पाटिल शीर्षनेतृत्वाय स्वस्य प्रतिवेदनं प्रदत्तवती अस्ति। अस्य विषयस्य राहुलगान्धिना सह चर्चा भविष्यति, तदनन्तरं राष्ट्रियाध्यक्षेण मल्लिकार्जुनखड़गे इत्यनेन घोषणा भविष्यति।

परन्तु दलस्य एकः वर्गः शिक्षामन्त्री रोहित ठाकुरस्य अध्यक्षाय दृढतया समर्थनं कुर्वन् अस्ति। केचन मन्त्रिणः अपि तस्य नाम्नः कृते अनुग्रहं कुर्वन्ति। रोहितठाकुरः सम्प्रति शिक्षामन्त्री अस्ति, वीरभद्रसर्वकारे च सीपीएसरूपेण कार्यं कृतवान्। शीर्षनेतृत्वेन विधानसभा-लोकसभा-निर्वाचनकाले अपि महत्त्वपूर्णं दायित्वं न्यस्तम् आसीत्। फलतः तस्य पदस्य अर्हतायाः अत्यन्तं सम्भावना वर्तते।

दीपावलीतः पूर्वं घोषणा सम्भाव्यते

दिनद्वयं पूर्वं राठौर-रोहितठाकुरौ दिल्लीं गत्वा शीर्षनेतृभिः सह मिलितवन्तौ। दलस्रोतसाम् अनुसारं अध्यक्षपदस्य घोषणा दीपावलीतः पूर्वं भविष्यति।

राठौरः पूर्वमपि अध्यक्षः अभवत्

यदि राठौरः अध्यक्षत्वेन नियुक्तः भवति तर्हि सः द्वितीयवारं राज्यस्य काङ्ग्रेसस्य कार्यभारं स्वीकुर्यात्। राठौरः २०१९ तः २०२२ पर्यन्तं राज्यकाङ्ग्रेसस्य अध्यक्षत्वेन अपि कार्यं कृतवान्।

सम्प्रति प्रतिभासिंह अध्यक्षा एकाकी पदाधिकारिणी चास्ति

सम्प्रति प्रतिभासिंह काङ्ग्रेस- अध्यक्षा, राज्ये काङ्ग्रेसपक्षस्य एकाकी पदाधिकारिणी चास्ति।

अग्रिमं विधानसभानिर्वाचनं नूतनाध्यक्षस्य नेतृत्वे भविष्यति

अग्रिमं विधानसभानिर्वाचनं काङ्ग्रेसपक्षस्य नूतनस्य अध्यक्षस्य नेतृत्वे भविष्यति इति निश्चितम्। अध्यक्षस्य कार्यकालः वर्षत्रयं भवति। परन्तु नूतनाध्यक्षस्य समक्षं सर्वाधिकं आह्वानं दिसम्बरमासे सम्भाव्यं पंचायतनिर्वाचनं भवति।

कुलदीपराठौरस्य नेतृत्वे विजितानि चत्वारि उपनिर्वाचनानि

कुलदीपराठौरस्य नेतृत्वे जातेषु चतुर्षु उपनिर्वाचनेषु काङ्ग्रेसपक्षः सत्ताधारी भाजपां पराजितवान् अस्ति। मण्डीलोकसभासनस्य अतिरिक्तं अर्की, फतेहपुरं, जुब्बल-कोटखाई विधानसभाक्षेत्रेषु उपनिर्वाचनानि अभवन्। जयरामस्य नेतृत्वे भाजपा-सर्वकारस्य अभावेऽपि काङ्ग्रेसपक्षः चतुर्षु आसनेषु विजयं प्राप्तवान्। ४-० विजयेन राठौरस्य राजनैतिकपदं अधिकं वर्धितम्।

स्वामी विवेकानन्द कनिष्ठमहाविद्यालयस्य आयुष भामरे

'भारतीयज्ञानपरम्परा- ऑलिम्पियाड २०२५' मध्ये राष्ट्रीयस्तरे द्वितीयस्थानम्

जयपुरे केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापनादिनोत्सवे भव्यः सत्कारः सम्पन्नः

हिमसंस्कृतवार्ताः- जळगाव

के. सी. ई. सोसायटी-प्रशासिते स्वामी विवेकानन्द कनिष्ठमहाविद्यालये अध्ययनरतः विद्यार्थी आयुषः महेन्द्रभामरे (कक्षा द्वादश, विज्ञानशाखा) इत्यनेन भारतीयज्ञानपरम्परा (संस्कृत) ऑलिम्पियाड २०२५ इत्यस्मिन् राष्ट्रीयस्तरे द्वितीयस्थानम् प्राप्तम्, अतः सः अद्भुतं यशः अर्जितवान्। तस्य सत्कारः १५ अक्तूबर २०२५ तमे दिने जयपुरे केन्द्रीय- संस्कृत- विश्वविद्यालयेन आयोजिते स्थापनादिनोत्सवे अत्यन्तोत्साहेन सम्पन्नः। अस्मिन् महोत्सवे देशस्य सर्वतो भागतः आगता नामवन्तः संस्कृतपण्डिताः, कुलपतयः, प्राध्यापकाः, राज्यविजेतारः विद्यार्थीजनाः च उपस्थिताः आसन्। तत्र आयुषं सन्मानचिह्नेन, प्रमाणपत्रेण, च पञ्चसहस्ररूप्यकाणां सद्यराशिपारितोषिकेन सम्मानितवन्तः। विश्वविद्यालयस्य कुलपतिः स्वहस्तेन तस्मै सन्मानचिह्नं दत्त्वा तस्य परिश्रमस्य च भारतीयसंस्कृतपरम्परायां गाढज्ञानस्य च प्रशंसा अकुर्वन्।

'भारतीयज्ञानपरम्परा- ऑलिम्पियाड' इति प्रतियोगिता केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयेन, नवीदिल्लीस्थितेन, प्रथमवारं राष्ट्रीयस्तरे आयोजिताभूत्। देशस्य सर्वतो भागतः सहस्रशः विद्यार्थीजनाः तस्मिन् भागं गृहीतवन्तः। वेद- उपनिषद्- शास्त्र- भारतीयगणित- सांस्कृतिकपरम्परा इत्यादिषु विषयेषु कठिनेषु प्रश्नेषु आयुषेन शताधिकशतं (१००/१००) गुणाः प्राप्ताः, असाधारणं पाण्डित्यं तेन प्रदर्शितम्। एतस्मिन् राष्ट्रीययशसि सम्पूर्णः जळगावमण्डलं, के. सी. ई. सोसायटी अपि गौरवेण प्रकाशिता अभवत्। संस्थाया अध्यक्षः प्रा. नन्दकुमारः बेंडाळे, प्राचार्यः डॉ. सं. ना. भारम्बे, उपप्राचार्यः प्रा. आर. बी. ठाकरे, पर्यवेक्षिका प्रा. स्वाती बर्हटे, समन्वयकः प्रा. उमेश पाटीलः, संस्कृताध्यापकः प्रा. अर्जुनशास्त्री मेटे, च सर्वे शिक्षकवृन्दः सहाध्यायिनः च आयुषं हृदयपूर्वकं अभिनन्दितवन्तः।उपप्राचार्यः प्रा. आर. बी. ठाकरे अवदत्- "आयुषस्य एतत् यशः केवलं महाविद्यालयस्य न, अपि तु सम्पूर्णनगरस्य राज्यस्य च गौरवम्। भारतीयज्ञानपरम्परायाः स्पर्धायां तेन प्राप्तं स्थानं भाविनः छात्राणां प्रेरणास्रोतं भविष्यति।"

KKSU Ramtek- कविकुलगुरु- कालिदास- संस्कृतविश्वविद्यालयेन भारतसर्वकारस्य शिक्षामन्त्रालयात् ७ प्रमुखाः शोधप्रकल्पाः प्राप्ताः

हिमसंस्कृतवार्ताः- नागपुरम्।

कविकुलगुरुकालिदास- संस्कृतविश्वविद्यालयेन भारतसर्वकारस्य शिक्षामन्त्रालयस्य केन्द्रीययोजनायाः अन्तर्गतं केन्द्रीय- संस्कृत- विश्वविद्यालयात् नवीदिल्लीतः ७ प्रमुखाः शोधप्रकल्पाः प्राप्ताः। एतासां सर्वासां परियोजनानां कृते सर्वेषां शोधकर्तॄणाम् अनुमोदनपत्राणि प्राप्तानि सन्ति।

संस्कृतभाषायाः अध्ययनाय, अनुसन्धानाय, प्रशिक्षणाय च भारतसर्वकारः अष्टदशी परियोजनायाः अन्तर्गतं विविधाः योजनाः संचालयति। एतासु विविधयोजनासु अतीव कठोरमापदण्डाः सन्ति। विश्वविद्यालयेन परियोजनानुमोदनपत्राणि सर्वैः परियोजनाप्रस्तोतृभिः प्रभावीप्रस्तुतिं कृत्वा परियोजनानां गुणवत्तां शोधकार्यं च सुनिश्चित्य एव प्राप्तानि। भारतसर्वकारस्य शिक्षामन्त्रालयस्य अन्तर्गतं केन्द्रीय- संस्कृत- विश्वविद्यालय- नवदेहलीद्वारा अनुमोदिताः शोधपरियोजनाः शोधकर्तारश्च निम्नलिखितरूपेण सन्ति-

१. डॉ. श्रीवरदा मालगे, डॉ. रेणुका बोकारे- (दशलक्षरूप्यकाणां संस्कृतबालसाहित्यस्य एनिमेटेड विडियो),

२. प्रो. कविता होले तथा डॉ. पल्लवी कावले (संस्कृतसाहित्ये महिलाचरित्रम्- एक नारीवादी परिप्रेक्ष्ये, ८ लक्षरुप्यकाणि),

३. प्रो हरेकृष्ण अगस्ती, डॉ. जयवन्तः चौधरी (महाभाष्यपठनकार्यशाला, ८ लक्षरुप्यकाणि)

४. डॉ. रेणुका करंदीकर, डॉ. नीता शर्मा (स्नातकोत्तर- हिन्दू- अध्ययनाय अध्ययन- सामग्री- विकासः, ६ लक्षरुप्यकाणि)

५. प्रो. मधुसूदन पेन्ना, प्रो. अविनाश चव्हाणः (धर्मशास्त्रे आंतरशाखीयसंशोधनम् ६ लक्षरूप्यकाणि)

६. डॉ. निशांतमिश्रः, डॉ. सचिनद्विवेदी (वेदभाष्यभूमिकासंग्रहस्य अनुवादः, ४.६८ लक्षरूप्यकाणि),

७. प्रो. परागजोशी, डॉ. पल्लवीकावले (संस्कृतवीरकथाः, ३ लक्षरूप्यकरूप्यकाणि) इत्यादयः एषां ४५.६८ लक्षरूप्यकाणां राशि अनुमोदिता। एतद् परियोजनानुमोदनं विश्वविद्यालयस्य संकायस्य उच्चसंशोधनगुणवत्तां प्रतिबिम्बयति। विश्वविद्यालयस्य इतिहासे प्रथमवारं एतावता बहूनां शोधपरियोजनानां प्राप्तिः अभवत्। विश्वविद्यालयस्य कुलपतिः एवं प्रख्यातः वैज्ञानिकः डॉ. अतुलवैद्यः शोधपरियोजनायाः सर्वेभ्यः प्रतिभागिभ्यः शुभकामनाः अगच्छत्। विश्वविद्यालयस्य कृते एषा ऐतिहासिकसंशोधनसिद्धिः अस्ति। कुलपतिः अवदत् यत्, "विश्वविद्यालयस्य 'परम्परायां नवीनता' इति शोधस्य आदर्शवाक्यस्य एतत् उत्तमं उदाहरणम् अस्ति।" संस्कृतक्षेत्रस्य प्राध्यापकाः एतादृशेषु विविधेषु, आधुनिकेषु, प्रौद्योगिकी- आधारितेषु विषयेषु संशोधनं कुर्वन्ति इति यथार्थतया प्रशंसनीयं, गौरवस्य च विषयः अस्ति।

वैदिकब्राह्मणमहासभा, ऋषिकेशद्वारा

ब्रह्मसमाजः समाहूतः

दीपावलीमहापर्वः केवलं २१ अक्तूबर २०२५ तमे एव दिने आचर्येत

हिमसंस्कृतवार्ताः- ऋषिकेशः।

१६/१०/२०२५ तमे दिनाङ्के वैदिकब्राह्मणमहासभा, ऋषिकेशः विशिष्टां समितिसभां, महासभायाः प्रधानकार्यालये जनार्दन आश्रमे, दण्डीवाडा, मायाकुण्डे, सभाध्यक्षस्य पण्डितजगमोहनमिश्रस्य अध्यक्षे आयोजयत्। तत्र सभायां देवभूमेः ज्येष्ठश्रेष्ठाः शास्त्रज्ञाः ज्योतिषविद्वांसः भागं गृहीतवन्तः। सभायाः मुख्योद्देश्यं सनातनधर्मस्य प्रमुखस्य पर्वणो दीपावल्याः कदा आचरणं भवेद् इति निर्णयः कर्तव्यः। किन्च, सामाजिकमाध्यमेषु केभ्यश्चन दिवसेभ्यो भ्रमयुक्तवचनानि प्रसारितानि दृश्यन्ते। अनेन कारणेन महासभायाः कर्तव्यं यत् एषा भ्रमस्थितिर्निवारयितव्या।

उपस्थितैः सर्वैः ज्योतिषाचार्यैः शास्त्रीयसाक्ष्यानि संस्थाप्य निर्णयः कृतः यत् दीपावलीमहापर्वः केवलं २१ अक्तूबर २०२५ तमे एव दिने आचर्येत इति शास्त्रसम्भृतम्। सभायाम् उपस्थितैः सर्वैः विद्वद्भिः निर्णयसिद्ध्यर्थं सिन्धुः, धर्मसिन्धुः, पुरुषार्थचिन्तामणिः, तिथिनिर्णयः च इत्येषां धर्मग्रन्थानां मन्थनं कृत्वा स्पष्टं शास्त्रकथनं प्रस्तुतम्।

त्रिमुहूर्तनियमेन (त्रि व्यापिनी तिथिरेव ग्राह्य) यदि अमावस्या तिथिः दिनस्य अन्तिमत्रैणि मुहूर्तानि, यानि सूर्यास्तपूर्वं लगभग चतुर्घंटाः, स्थास्यति तदा सः दिवसः लक्ष्मीपूजायै ग्राह्यः। एषा स्थितिः २१ अक्तूबर २०२५ तमे एव अमावस्यायां त्रिमुहूर्तसूर्यास्तस्पर्शेन दृष्टः।युग्मवाक्येन (युग्मानि युगभूतानां षणमुन्योः वसुरन्ध्रयोः रुद्रेणद्वादशीयुक्ता चतुर्दशी च पूर्णिमा प्रतिपदायमावस्या तिथ्योः युग्म महाफलम् एतत् ह्यस्ते महघोर हन्ति पुण्यं पुराकृतम्) प्रदोषकाले अमावस्यायाः अनन्तरं प्रतिपदायुग्ममुहूर्तं महापुण्यदायि इति शास्त्रे कथितम्।अतिरिक्ततः चतुर्दशी रिक्ता तिथिः तथा अमबौकेयोगः अनिष्टकारी इत्युक्तः। एषां प्रमाणानुसार अपि २१ अक्तूबर तिथिः दीपावलीमहापर्वाय उचितः। अन्यानि अपि शास्त्रीयसाक्ष्यानि महासभया परीक्ष्य निर्णयः कृतः यत् दीपावली २१ अक्तूबर २०२५ तमेव आचर्यमाणः।

सभायाम् उपस्थिताः महासभाध्यक्षः जगमोहनमिश्रः, महामन्त्री आचार्यः शिवप्रसादसेमवालः, गंगारामव्यासः, जितेन्द्रभट्टः, मनोजसिलसवालः, केशवबहुगुणा, जमुनाप्रसादकलोनी, दिनेशकुमारतिवारी, अमितकोठारी, पण्डितसोमनाथः, मुकेशथपलियालः, सुरेशकान्तपन्तः, मोहितभट्टः, आयुषकोठारी, आयुषगौड़ः च।

दीपावल्याः

कालनिर्धारणकारकाः

ज्योतिषाचार्यः, ज्योतिर्मठाधीशशङ्कराचार्यस्य धर्माधिकारी डॉ. रमेशचन्द्रपाण्डेयः

दीपोत्सवः, यः दीपावलिनाम्ना प्रसिद्धः, भारतीयपरम्परायाः प्रमुखः प्रकाशमहोत्सवः अस्ति। स न केवलं लक्ष्मीदेव्याः आराधनायाः अवसरः, किन्तु धर्मस्य, कालस्य, कर्मणः च सूक्ष्मसम्बन्धानां शास्त्रीयपरीक्षायाः विषयः अपि भवति। सामान्यतया सः कार्तिककृष्णामावास्यादिने आचर्यते, किन्तु चान्द्रसौरगणनायाः जटिलत्वेन कारणेन अमावास्यातिथेः द्विसौरदिनेभ्यः व्याप्यभावः मतभेदस्य कारणं भवति। अतः दीपावल्याः वास्तविकः पर्वदिनं, सुखरात्रिः, निर्णयः अनेन कारणेन विवादास्पदः दृश्यते। अस्मिन् प्रसङ्गे एषः लेखः धर्मशास्त्र- पुराण- मीमांसा- दर्शनाधारितया तिथिनिर्णयसूत्राणि विश्लेषयति, यत्र कर्मकालस्य सिद्धान्तः मूलरूपेण प्रतिष्ठितः अस्ति। तत्र तिथेः योग्यता, संघर्षस्य स्थिति, निर्णायकविधीनां च क्रमः स्पष्टतया निर्दिष्टः अस्ति।

धर्मशास्त्रेषु प्रत्येकं पर्वणः कालः तस्य कर्मविशेषस्य कर्मकालेन निर्धारितः इति स्वीकृतम्। दीपावलिपर्वणः कर्मकालः प्रदोषकालः, यः सूर्यास्तात् परं त्रिमुहूर्तपर्यन्तं (प्रायः एकशतचतुश्चत्वारिंशन्मिनिट्) व्याप्नोति। तदनन्तरं लक्ष्म्याः अर्धरात्र्यागमनं अनेकैः पुराणैः प्रतिपाद्यते। निर्णयसिन्धौ उद्धृतं ब्रह्मपुराणवचनम्- "अर्धरात्रौ गृहेष्वेषा लक्ष्मीः प्रविशति शुभा, तस्मात् दीपैः पुष्पैश्च भूषयेत् सप्रमोदतः" इति। एतत् प्रदोषात् आरभ्य अर्धरात्र्यन्तं कालस्य महत्त्वं दर्शयति। अतः शास्त्रदृष्ट्या आदर्शावस्था सा यत्र अमावास्या तिथि प्रदोषे अर्धरात्रौ च व्याप्य भवति।

पूर्वपक्षतः एषः तर्कः प्रस्तुतः यत् यदा अमावास्या द्विदिनव्याप्ता भवति, तदा सः दिवसः श्रेष्ठः यत्र प्रदोषार्धरात्र्योः संयोगः अमावास्यायाः तिथ्याः भवति। गणनात्मकदृष्ट्या एषः योगः प्रायः प्रथमे दिने दृश्यते। अतः आदर्शयोगयुक्तदिनस्य परित्यागः शास्त्रतः असम्मतः इति उक्तम्। अस्य तर्कस्य मूलाधारः एषः यत् शास्त्रस्य प्रयोजनं गुणात्मकसंपूर्णतायामेव निहितम्, यत्र कर्मकालस्य संपूर्णता प्रथमे दिने लभ्यते, तत्र द्वितीयदिनग्रहणं नोचितं न भवति।

किन्तु मीमांसादर्शनस्य नियमानुसारं, सामान्यवचनस्य अपेक्षा विशिष्टपरिस्थित्यां प्रयुक्तं विधिवचनं बलिष्ठतरं भवति। अतः धर्मशास्त्राणि मन्यन्ते यत् यदा द्वौ दिवसौ समानरूपेण योग्यौ दृश्येते, तदा संघर्षनिवारणं विशिष्टविधिना करणीयम्। स्कन्दपुराणस्य तिथितत्त्वखण्डे स्पष्टं विधानम् अस्ति- "दण्डैकरजनीयोगे दर्शः स्यात् तु परेऽहनि, तदा विहाय पूर्वेद्युः परेऽहनि सुखरात्रिके।" एषा विधिः सूचयति यत् यदा उभयदिनयोः अमावास्या प्रदोषे भवति, तदा द्वितीयदिनं ग्राह्यं भवति, यदा तत्र न्यूनतया एकदण्डं (प्रायः चतुर्विंशतिनिमेषाः) रजनीव्याप्तिः (रजनीकालस्तु 96 निमेषात्मकः) दृश्यते। एषा विधिः सामान्यः न, किं तु विशिष्टसंघर्षस्थित्यर्थं निर्दिष्टा। अतः मीमांसानियमपदानुक्रमे एषः निर्णायकः वचनप्रकारः सर्वोच्चं स्थानं प्राप्नोति।

पुरुषार्थचिन्तामण्यां पुराणसमुच्चये च दृष्टं सूत्र- "त्रियामगा दर्शतिथिर्भवेच्चेत् सार्धत्रियामा प्रतिपद्विवृद्धौ, दीपोत्सवे ते मुनिभिः प्रदिष्टे अतोऽन्यथा पूर्वयुते विधेये" इति, अनेन अनेकाः पंचाङ्गकर्तारः दीपावलिनिर्णयार्थं प्रयुञ्जते, किन्तु शास्त्रार्थतः एषः नियमः गौणः। धर्मसिन्धोर्भाष्यकारः स्वयं लिखति- "इदं सूत्रं तस्यैव स्थितेः यत्र उभयदिनयोः प्रदोषव्याप्तिः न भवति"। तस्य "इति भानं भवति" इति टिप्पणी अस्य सैद्धान्तिकत्वं दर्शयति। अतः एतद्वचनं केवलं तदा प्रयोज्यं यदा न प्रदोषो न रजनी व्याप्तिः लभ्यते।

रजनीशब्दः अत्र विशेषार्थेन प्रयुक्तः। "त्रियामां रजनीं प्राहुस्त्यक्त्वा आद्यन्तचतुष्टयम्" इति वचनेन ज्ञायते यत् सूर्यास्तात् परं चतुर्घटिकाः च सूर्योदयात् पूर्वं चतुर्घटिकाः संध्याभागः, तयोर्मध्ये एव वास्तविकरजनी, या प्रायः नवघटिकापर्यन्ता भवति। अनेन स्पष्टं भवति यत् "दण्डैकरजनीयोगे" इति रजनी प्रदोषानन्तरकालं सूचयति। यदि अमावास्या केवलं प्रदोषपर्यन्तं स्थित्वा रजनीआरम्भे व्यतीता भवति, तर्हि सा रजनीयोगशून्या इति गण्यते।

शास्त्रेषु निर्णयनप्रक्रिया सदा पदानुक्रमेण स्थिता- यथा नियमः तावत् एव कार्यः यावत् तस्मात् उच्चतरनियमस्य अवसरः न लभ्यते। अतः दीपोत्सवकालनिर्णये क्रमः एवम्- यत्र प्रदोषे अमावास्या नास्ति, सः दिवसः अयोग्यः; यदि केवलं एकस्मिन् दिने प्रदोषव्याप्तिः अस्ति, स एव ग्राह्यः; यदि उभयदिनयोः प्रदोषव्याप्तिः अस्ति, तदा "दण्डैकरजनीयोगे" इति नियमः प्रयोज्यः; यदि न प्रदोषो न रजनी व्याप्तिः, तदा "त्रियामगा" इति सूत्रं प्रयोज्यम्। एषः क्रमः मीमांसायाः पदानुक्रमन्यायं अनुसरति।

वाचस्पत्यवचने उक्तम्- "प्रदोषार्धरात्रव्यापिनी मुख्या, एकैकव्याप्तौ परैव, प्रदोषस्य मुख्यत्वात् अर्धरात्रेऽनुष्ठेयाभावाच्च।" अनेन ज्ञायते यत् या तिथि प्रदोषे अर्धरात्रौ च व्याप्ता सा मुख्या, किन्तु यदा एकैकव्याप्तिः भवति तदा प्रदोषप्रमुखत्वेनापि द्वितीयदिनग्रहणं शास्त्रसम्मतम्। तस्मात् प्रदोषव्याप्तिः एव दीपोत्सवस्य मुख्याधारः, अर्धरात्रिः रजनी च सहायकौ कालौ।

दीपावलीयः निर्णयः न केवलं गणितेन साध्यः। पंचाङ्गकर्तृभिः अनिवार्यं यत् ते धर्मशास्त्रीयविधानानां सूक्ष्मतां ज्ञायुः, मीमांसापदानुक्रमं च यथावत् पालनं कुर्युः। बहुषः पंचाङ्गानि केवलं तिथ्याः आरम्भान्तमात्रं दृष्ट्वा निर्णयं कुर्वन्ति, यदा शास्त्रं तिथेः कर्मकाले स्थितिं एव निर्णायकमूलं मन्यते। अयं सूक्ष्मभेदः उपेक्षितः चेत् मतभेदः उत्पद्यते।

अद्य यदा सौरचान्द्रमिश्रतान्त्रिकपरम्पराः सर्वतः प्रचलन्ति, तदा शास्त्रीयैक्याय आवश्यकं यत् निर्णयः न केवलं गणिते, अपि तु धर्मशास्त्रीयपदानुक्रमे स्थाप्येत। दीपोत्सवः न केवलं सामाजिकः उत्सवः, किं तु वैदिकस्मार्ततान्त्रिकपरम्पराणां समन्वयस्य प्रतीकः। अतः तस्य कालनिर्णयः अपि समन्वितः सूक्ष्मश्च भवेत्।

शास्त्रस्य प्रयोजनं केवलं गणना न, अपि तु कर्मयोग्यतायाः निर्धारणम्। दीपोत्सवकालनिर्णयः अस्य मूलनियमस्य अधारे स्थितः- यः दिवसः प्रदोषकाले अमावास्याव्याप्तः, स एव पर्वणि योग्यः। यदा उभयदिनयोः समयोग्यता भवति, तदा निर्णयः विधिवाक्यक्रमेण, न गुणवाक्येन। अतः पंचाङ्गेषु शास्त्रीयदृष्ट्या आवश्यकं यत् ते मीमांसापदानुक्रमेण- योग्यता, आदर्शता, संघर्षनिवारणं, गौण्यन्यायः- एतेषां क्रमं पालयेयुः। एवं दीपोत्सवस्य कालनिर्णयः न केवलं खगोलीयः, किं तु मीमांसामयः विषयः, यत्र गणना च धर्मदर्शनं च अद्भुतं संयोजनं प्राप्नुतः।

जी. डी. गोएन्का सार्वजनिकविद्यालयेन, मोतिहारीस्थेन, स्वर्गीयप्रधानाचार्यस्य डॉ. विनोदकुमारभाटियावर्यस्य स्मृत्यर्थं 'दीपावलीदानमहोत्सवः' सम्यक् आचरितः

हिमसंस्कृतवार्ताः- कुणाल कौशिक मोतिहारी।जी. डी. गोएन्का सार्वजनिकविद्यालये, मोतिहारीस्थे, अस्य वर्षस्य दीपावलीपर्वः विशेषस्नेहेन करुणया च सह आचरितः। विद्यालयपरिवारः स्वर्गीयप्रधानाचार्यस्य डॉ. विनोदकुमारभाटियावर्यस्य तं महान् संकल्पं सस्नेहम् साकारितवान्, यः सदा उक्तवान्- "दीपावलीपर्वणः वास्तविकं सौन्दर्यं तदा भवति यदा वयं स्वसुखं प्रकाशं च आवश्यकतायुक्तैः जनैः सह विभजामः।" तस्यैव भावनायाः पूर्त्यर्थं विद्यालयेन "दीपावलीदानचक्रम्" इति विशेषः उपक्रमः आयोज्यः। अस्मिन् उपक्रमे छात्रैः शिक्षकैः च सहकारेण स्नेहपूर्णानि, उपयोगीनि च वस्तूनि संकल्य, दानपुटिकाः सज्जीकृताः। ताः विद्यालयस्य परिश्रमी सेवकानां ग्रामेभ्यश्च आगतानां परिवाराणां मध्ये वितरिताः। अस्मिन् अवसरे विद्यालयपरिवारः एतं सन्देशं दत्तवान् यत् दीपावली केवलं दीपप्रज्वलनस्य न, अपि तु दयायाः, करुणायाः, सेवानन्दस्य च पर्वः अस्ति। वर्तमानप्रधानाचार्यः उक्तवान्- "डॉ. भाटियावर्येण अस्मासु यः मानवतायाः सद्भावनायाः च दीपः प्रज्वालितः, सः नित्यमेव अस्माकं हृदयेषु दीप्यमानः भविष्यति। सः एव अस्मान् प्रतिवर्षम् अधिकप्रकाशं प्रसारितुम् प्रेरयति

भारतस्य स्वातन्त्र्यसङ्घर्षाधारिताः प्रश्नोत्तराणि

1. प्रश्नः- भारतस्य स्वातन्त्र्यसङ्घर्षस्य मुख्यं उद्देश्यं किम् आसीत् ?
उत्तरम् : आङ्ग्लशासनात् स्वतन्त्रता

2. प्रश्नः- 1857 तमे वर्षे सैनिकविद्रोहस्य नेतृत्वं कः अकरोत् ?
उत्तर : मंगलपाण्डेयः

3. प्रश्नः- भारतीयराष्ट्रीयकाङ्ग्रेसस्य स्थापना कदा अभवत् ?
उत्तरम् : १८८५ तमे वर्षे । 1885

4. प्रश्नः- महात्मा गान्धी कुत्र जन्म प्राप्नोत् ?
उत्तर : पोरबन्दर, गुजरातराज्ये।

5. प्रश्नः- असहयोग-आन्दोलनस्य आरम्भः केन कृतः ?
उत्तर : महात्मा गांधिना

6. प्रश्नः - दाण्डीयात्रायाः उद्देश्यं किम् आसीत् ?
उत्तरम् : ब्रिटिशशासनस्य विरोधम्

7. प्रश्नः- भारतत्यागस्य आन्दोलनस्य आरम्भः कदा अभवत् ?
उत्तरम् : १९४२ (1942) तमे वर्षे ।

8. प्रश्नः- भगतसिंहं केन अपराधेन मृत्युदण्डं प्राप्तवान्?
उत्तरम् - सभायां बम्बक्षेपणस्य आरोपे।

9. प्रश्न सुभाषचन्द्रबोसस्य नेतृत्वे आजाद-हिन्द-फौज इत्यस्य गठनं कुत्र अभवत् ? उत्तरम् : सिङ्गापुरे।

10. प्रश्नः- भारतस्य स्वातन्त्र्यस्य घोषणा कदा अभवत् ?
उत्तरम् : १९४७ तमे वर्षे अगस्तमासस्य १५ दिनाङ्के ।

11. प्रश्नः- प्रथमवारं केन भारतीयराष्ट्रध्वजः उत्थापितः?
उत्तर : मैडम भिकाजी कामा वर्यया

12. प्रश्नः- जल्लियांवालाबाग-नरसंहारः कदा अभवत् ?
उत्तरम् : १९१९ तमस्य वर्षस्य एप्रिल-मासस्य १३ दिनाङ्के ।

अद्यतनः वार्तासंवादः

नन्दिनी- नमो वः। अद्यतने 'अध्येता' इत्यस्य वार्ता-कार्यक्रमे स्वागतं करोमि। नमस्ते काव्ये।

काव्या- नमस्ते नन्दिनि। प्रथमां वार्तां किं भवती श्रुतवती अस्ति? अस्मिन् मासे भारतीयनौसेनया हिन्दू-प्रशान्त-क्षेत्रीय-संवादः आयोजयिष्यते।

नन्दिनी- आम्, श्रुतवती अस्ति। अयं संवादः क्षेत्रीय-शान्तये महत्त्वपूर्णः अस्ति। इदानीं द्वितीयां वार्तां पश्यतु। विदेशकार्यराज्यमन्त्री कीर्तिवर्धनसिंहः उक्तवान् अस्ति यत् "सर्वैः प्रतिज्ञाः सम्माननीयाः"।

काव्या- सत्यम् उक्तं मन्त्रिमहोदयेन। प्रतिज्ञापालनं तु धर्म एव। तृतीया वार्ता तु दुःखदा। उपराज्यपालः कुपवारायां आतङ्कवादपीडितपरिवारान् मिलितवान् अस्ति, तेभ्यः सर्वसमावेशकपुनर्वासस्य आश्वासनं च दत्तवान् अस्ति।

नन्दिनी- शोभनम्। पीडितानां साहाय्यं सर्वकारेण करणीयम् एव। अन्तिमा वार्ता मुम्बयीनगरात् आगच्छति। पारिस-नगरस्य 'गॅलरी-लफायेट' नाम्नी प्रसिद्धा विपणिः तत्र उद्घाटिता।

काव्या- आम्, आर्थिकविकासाय इदं शोभनं चिह्नम्। अद्यतनचर्चायै धन्यवादाः, नन्दिनि। अग्रिम- अङ्के पुनः मिलावः।

ईदर-धीरजः, हिमसंस्कृतवार्ताः

पति- पत्न्योः मध्ये हास- परिहासम्

पतिः- भवती जानाति किं, पतिः परमेश्वरस्य समानेव अस्ति?

पत्नी- (चिन्तयित्वा) आम्, अहं जानामि, पतिः अर्थात् भवान् परमेश्वरः अस्ति, अहं भक्ता अस्मि, एवं भगवान् नारायणः शिवः च उक्तवन्तौ। ईश्वरः भक्तस्य नियन्त्रणे अस्ति। 🤣😂

पतिः- 😡😡😡😡😡😡

दीपोत्सवस्य कालनिर्णयस्य शास्त्रीयमीमांसा

धर्मशास्त्रीयपदानुक्रमः, पञ्चाङ्गनिर्णयविचारश्च दीपोत्सवः

कार्तिककृष्णामावास्यायां विधिवत् अनुष्ठीयमानं, सर्वेषां हिन्दूनां प्रमुखं पर्व अस्ति। तथापि चान्द्रसौरपञ्चाङ्गयोः स्वभावात् अमावास्यातिथिः प्रायः द्वयोः सौरदिनयोः व्याप्ता भवति, येन पर्वकालनिर्णये बहवः संशयाः जायन्ते। अयं शोधप्रबन्धः पुरुषार्थचिन्तामणि, पुराणसमुच्चय, धर्मसिंधु इत्यादिषु धर्मशास्त्रेषु निर्दिष्टेषु मुख्यतान्त्रिकवचनेषु मीमांसादृष्ट्या विचारयति। प्रतिपन्नेषु श्लोकेषु यः प्रत्यक्षविरोधो दृश्यते, स तत्त्वतः पदानुक्रममीमांसया समाधानं गच्छति। अयं निबन्धः स्थापयति यत् तिथिनिर्णये कर्मकालव्याप्तिः, विशेषतः प्रदोषव्याप्तिः, अनिवार्या; अन्यानि निर्णायकसूत्राणि केवलं योग्यतायाम् उत्पन्नसंघर्षस्य निवृत्त्यर्थानि, न तु योग्यताप्रदाने हेतवः। अस्याऽध्ययनस्य प्रयोजनम् अस्ति। समकालीनैः पञ्चाङ्गकर्तृभिः शास्त्रसिद्धनिर्णयप्रकारं सुबोधरूपेण गृहीत्वा निश्चितपद्धतिं स्थापयेयुः।

प्रस्तावना- दीपोत्सवः सः प्रकाशमहोत्सवः यः मुख्यतया लक्ष्मीपूजनसंबद्धः। अस्य अनुष्ठानं कार्तिककृष्णामावास्यायां प्रदोषकाले भवति। धर्मशास्त्रेषु पर्वकालनिर्णयः "कर्मकाल" इति तत्त्वेन निर्दिष्टः, यत्र तिथिः तस्य कृत्यस्य मुख्यकाले विद्यते, स एव कालः ग्राह्यः।

यदा अमावास्या तिथिः द्वयोः दिनयोः प्रदोषकालं स्पृशति, तदा प्रश्नः जायते, किं पूर्वविद्धा ग्राह्या, उत परविद्धा? एषः शोधः तत्रैव संशये, शास्त्रप्रमाणैरुपेतां मीमांसाम् अवलम्ब्य निश्चयं स्थापयति।

पूर्वपक्षः- प्रथमदृष्टिविचारः

शास्त्रेषु पर्वकालनिर्णयः तिथेः कर्मकाले सत्त्वस्य प्रबलतया विधीयते। दीपोत्सवस्य कर्मकालः प्रदोषः, लक्ष्म्याः च आगमनं मध्यरात्रौ निर्दिष्टम्, अतोऽर्धरात्र्यां तिथेः सत्त्वं श्रेयस्करम्।

एतदर्थं वाक्यम्-

"प्रदोषार्धरात्रव्यापिनी मुख्या" इति, या तिथिः प्रदोषेऽपि अर्धरात्र्यां च व्याप्ता, सा एव मुख्येत्यर्थः।

अतः यदा तिथिवृद्ध्या अमावास्या द्वयोः दिनयोः प्रदोषकालं स्पृशति, तदा प्रथमदिने एव प्रदोष- अर्धरात्र्योः संयोगः सिद्धः। तस्मात् आदर्शस्थित्या युक्तं तद् एव दिनं ग्राह्यम्।

सन्दर्भश्लोकः (ब्राह्मपुराणे)

अर्धरात्रे भवत्येव लक्ष्मीराश्रयितुं गृहान्।
अतः स्वलङ्कृता लिप्ता दीपैर्जाग्रजनोत्सवाः॥
सुधाधवलिताः कार्याः पुष्पमालोपशोभिताः॥

अत्र स्पष्टं यत् अर्धरात्रौ लक्ष्मीगृहागमनं भवति, प्रदोषे च पूजनम्। यतः यत्रेयं तिथिः उभयकाले व्याप्ता, स एव कालः सर्वोत्तमः।

सिद्धान्तपक्षः तत्त्वनिश्चयः

एतेन पूर्वपक्षेण यद्यपि तर्कः सुसंगतः, तथापि शास्त्रेषु विद्यमानानां निर्णायकविधिवाक्यानां लङ्घनात् स दुर्बलः। मीमांसाया नियमानुसारं अर्थवादेन न विधिः बाध्यते।

३.१ कर्मकालव्याप्तिः- योग्यतामूलम्-

दीपोत्सवदिननिर्णये न्यूनतमं पात्रत्वं प्रदोषव्याप्तिः एव। यत्र प्रदोषे तिथिः किंचित् नास्ति, तद् दिनं पर्वणः बहिष्कृतम्।

३.२ दिनद्वयव्याप्तौ संघर्षः-

संघर्षः केवलं तदा जायते, यदा द्वावपि दिनौ प्रदोषव्याप्तिमन्तौ। तत्र निर्णायकवचनम्-

दण्डैकरजनीयोगे दर्शः स्यात्तु परेऽहनि।
तदा विहाय पूर्वेद्युः परेऽहनि सुखरात्रिके॥
(स्कन्दपुराणे- कार्तिकमहात्म्ये तिथितत्त्वे)

एषः श्लोकः सामान्यः न, किन्तु "दिनद्वये सत्वे" इति विशेषपरिस्थित्यर्थः। अतः यदि द्वे दिनै योग्ये, तर्हि विधिवाक्यानुसारं परदिने एव दीपोत्सवः। अनुमानाधारितं "आदर्शत्वम्" अत्र निरस्तम्।

३.३ त्रियामगादि- वचनस्य परिसीमा

त्रियामगा दर्शतिथिर्भवेच्चेत्सार्धत्रियामा प्रतिपद्विवृद्धौ।
दीपोत्सवे ते मुनिभिः प्रदिष्टेऽतोऽन्यथा पूर्वयुते विधेये॥

एषः श्लोकः न मुख्यनियमः, किन्तु गौणनिर्णयः- यत्र न प्रदोषव्याप्तिः विद्यते। धर्मसिंधु- टीकाकारोऽपि लिखति- "एवं भाति प्रतीयते किंवा प्रतीतिर्न भवति" इति, न तु इति एवं कर्तव्यम्"। अतः अयं केवलं सैद्धान्तिकः पर्यायः, व्यवहारनियमः न।

रजनीकालस्य परिभाषा

त्रियामां रजनीं प्राहुस्त्यक्त्वाद्यन्तचतुष्टयम्।
नाडीनां तदुभे सन्ध्ये दिवसाद्यन्तसंज्ञके॥

अर्थः- सूर्यास्तात् परं चतुर्नाडिकापर्यन्तं कालं त्यक्त्वा, ततः आरभ्य सूर्यादयपूर्वचतुर्नाडिकां त्यक्त्वा मध्ये यः कालः, स एव रजनी-संज्ञकः, त्रियामपरिमितः (नवघण्टकः)।

एवं स्पष्टं यत् रजनीकालः प्रदोषात् परो भवति, तस्मात् यत्र अमावास्या न रजन्यां व्याप्नोति, तत्र "दण्डैकरजनीयोगे" इति नियमः न प्रयोज्यः।

अतः २०२५ वर्षस्य अक्तूबरमासे, २१ तिथौ अमावास्या रजनीयोगं न प्राप्नोति, अतः तद् दिनं सुखरात्र्यर्थम् अयोग्यम्।

४. पदानुक्रमितनिर्णयप्रक्रिया- योग्यता-परीक्षणम्- प्रदोषव्याप्त्यां तिथिः यत्र विद्यते, तदेव दिनं ग्राह्यम्।

आदर्शावस्था- यदि केवलम् एकस्मिन् दिने व्याप्तिः, स एव ग्राह्यः।

संघर्षस्थितिः- यदि उभयदिने व्याप्तिः, तर्हि "दण्डैकरजनीयोगे....." इत्युक्तेन नियमेने परदिने पर्वः, किन्तु तत्र अपि न्यूनं एकदण्डव्याप्तिः अपेक्ष्यते।

यदि सा नास्ति- तर्हि पूर्वदिनं शास्त्रसम्मतम्।

निष्कर्षः-

दीपोत्सवस्य कालनिर्णयः प्रदोषकालव्याप्त्याम् अमावास्यायाः आधारेण कर्तव्यः। दिनद्वयव्याप्तौ, परदिने ग्रहणं विधिनिर्दिष्टम्, किन्तु तत्र अपि न्यूनतमा एकदण्डव्याप्तिः अनिवार्या। यदि तस्यां न्यूनता, तर्हि पूर्वदिनं ग्राह्यम्।

वाचस्पत्योऽपि स्पष्टं लिखति-

प्रदोषार्द्धरात्रव्यापिनी मुख्या, एकैकव्याप्तौ परैव।
प्रदोषस्य मुख्यत्वादर्धरात्रेऽनुष्ठेयाभावाच्च॥

अर्थः- या अमावास्या प्रदोषेऽपि अर्धरात्र्यां च व्याप्नोति, सा मुख्यः। यदि पृथक्-पृथक् व्याप्यते, तर्हि परा ग्राह्या; प्रदोषकालस्य मुख्यत्वात्। अतः सुखरात्र्याः मुख्यकालः प्रदोषः; अन्यकालाः गौणाः।

तस्मात् पञ्चाङ्गकर्तृभ्यः अपेक्ष्यते- एतान् सूक्ष्मान् किन्तु नितान्तमहत्त्वपूर्णान् शास्त्रनियमान् अनुतिष्ठेयुः, न केवलं एकसूत्राधारेण निर्णयं दद्यात्। एतेन लोकसंशयः निवर्तिष्यते, पर्वश्च शास्त्रनिश्चितकर्मकाले एव सिद्ध्यति।

सादरम्

आचार्यः राजेशबेङ्गवालः
कामाख्या- अर्धत्र्यम्बक- मठाधिपः,
तन्त्रकुलसंस्थापकः,
तन्त्रकुलस्य १५०००- वर्षीय-पञ्चाङ्गकर्ता,
लेखकः- तत्त्वबोधप्रकाशिका, सौरसंहितातात्पर्यप्रदीपिका, महागणपतिक्रमः, शिवशब्दतत्त्वमीमांसा, श्रीतर्पणम् इत्यादयः।

सन्दर्भग्रन्थाः-

१. भट्टः कमलाकरः- निर्णयसिन्धुः
२. उपाध्यायः काशीनाथः- धर्मसिन्धुः
३. भट्टः विष्णुः- पुरुषार्थचिन्तामणिः
४. तिथितत्त्वम्
५. पुराणसमुच्चयः
६. ब्रह्मपुराणम्
७. स्कन्दपुराणम्
८. कामाख्यातन्त्रम् इत्यादयः।